

Riista ja riistää.

Näitä suomen sanoja on jo A. GENETZ pitänyt saman sanaperheen jäseninä: *riista* olisi *riistää* verbistä muodostettu substantiivi, jonka *-a* vastaisi tavallisempaa *-o*:ta. Samanlaisia deverbaaleja olisivat mm. *kiista* ja *riitta* verbeistä *kiistää* ja *riittää* (ks. SUSA 23, 11, s. 3). Genetz ei kuitenkaan tarkemmin perustele väitettään. Tämän kannan näyttää hyväksyneen myös B. COLLINDER (ks. Die urgermanischen lehnwörter im finnischen, s. 243).

Riista substantiivilla on vastineet useimmissa itämerensuomalaisissa kielissä ja sen sekä sen vastineiden merkitystehtävät ovat moninaiset; mainittakoon vain merkitykset 'särö, siru, kappale jostakin', 'esine, työkalu, väline', 'astia', 'vilja', 'metsän ja veden riista', 'tavara' ym. *Riistää* verbi on niin ikään merkitykseltään monivivahteinen, mutta se tavataan vain suomessa.

Riista substantiivin merkitysten keskenäinen suhde on jo kiinnittänyt eräiden tutkijoiden huomiota (ks. A. SAARESTE Leksikaalseist vahekor-dadest eesti murretes I, ss. 237—8, KETTUNEN LVHA II, s. 9 ja Suomi V,

16, ss. 180—3). Mutta monet seikat ovat vielä lopullisesti ratkaisematta. Samaa on sanottava *riistää* verbin merkityksistä. Edelleen Genetzin esittämä teoria *riista* ja *riistää* sanojen suhteesta herättää epäilyksiä muotoopin ja kielimaantieteen kannalta. Ei myöskään sanoille ole esitetty vastineita itämerensucmea kauempaa. Seuraavassa yritetään etupäässä suomen murteiden tarjoamien aineksien perusteella ratkaista muutamia probleemeja.¹

1. Arvottomin merkitys *riista* sanalla on Länsi-Suomessa, jossa se merkitsee vain 'sirua, sälöä, tikkua, kappaletta (tav. puusta)'.

Esim. Kuusjoki: »Pesin tota tuvan permanto ja siit men tavattoman pitk »riista» sorme». — Nummi: Riista on pieni puusta lohjennut tikku. »Ei se mitään tee vaik siit tommonen piän riista lohkes». — Pöytyä: »meni riista hampaar rakkoon» (puuriista sahanhampaan rakoon), »No ei se nyp paljoo ol rikottu, mutt tommanen piäni riista ov vaa lohastu.» — Ypäjä: Riista merkitsee puusta lähtenyttä sirua. — Tammela: [puusta lohjennut tikku]: »Ei toi puu kelpaa mihinkään, siitähä on lähteny tommone riista.» — Honkilahti: — ja puusta heltiää myös riistaa. — Huittinen: *riista*, myös *riiska* — [tarkoittaa] esim. puusta lohjennutta sirua tai kappaletta. — Nakkila: »Ei se mittään tee vaik siit tommonem piäni riista lohkes». — Längelmäki: »Kun palanen lohkesi puusta, sanottiin: se on vaan pieni riista».

Lönnrotin sanakirjan lisävihkossa *riista* sanalla on tähän kuuluva merkitys 'spjelka'.

Jokseenkin yleinen Suomen lounais- ja satakuntalaismurteissa on sana *riiste*, mikä ilmeisesti on *riista* sanan pesyeeseen kuuluva. Sen merkitys on myös 'tikku, lastu, pilke, sälö, joka on puusta irti tai myös puussa kiinni'.

Lappi TL: *riiste*, *riisten* ' = pieni puunsirpale, jollaisia tulee puuta kirveellä halkaistaessa' (tav.). — Kalanti: 'lastu, puun siru', »Tost puust men riiste kätten». — Pyhäranta: *riiste* 'säle, tikku', »otta halvost riisteit», »tua jotta semssi riistei, ko miähe ovas siäl veistäny» (Tav.) — Mynämäki: riisteiksi sanotaan säröisiä puunsäleitä, joita esim. halkoja hakattaessa puusta irtautuu, »Toisesta suksesta erkani riiste kun koitin niitä taivuttaa». — Karjala TL: »Ukkone löi alas aera seippässe nii et koko seeväs men valla riisteil». — Muurla: *riiste* ' = ohut liste', ' = pieni tikku, sälö'. — Paimio ja Turun seud.: jokin ohut puupala, »riiste heltes». — Karinainen: *riiste* 'puun särö, ohut ja kaita kaistale', »puu on riisteel» (yl.) — Karjalohja: »tikun riiste meni sormeen» (= tikun pirste). — Nummi: Tavallista pienemmäksi hakattua polttopuuta sanotaan riisteiksi, puunsiru = *riiste*. »Hakka ny riistei, et saan valkjaanvirkei.» — Vihti: Sellaisessa puussa, joka ei hal-

¹ Suomen murteiden ainekset ovat Sanakirjasäätiön, karjala-aunuksen tiedot Suom. Kirj. Seuran ja vanhan kirjakielen »Suomen suku» laitoksen arkistosta. Murreainesten transskriptiota on yksinkertaistettu huomattavasti.

kea suoraan, jää jänteitä väliin; näitä sanottiin riisteiksi. — Tammela: *riisteet* tarkoittaa samaa kuin riista, mutta niitä on useampia yhdessä. Esim. »Ei tosta kunnan luakkaa saa koska on menny painettaesa tommoset riisteet irki». Riisteiksi sanotaan myös sormista kynsien juuresta lihasta irti lähteviä kieliä, jotka ovat kovin kipeitä. — Kokemäki: 'puun särö' («klapi»). »Mes sää Kalle lyämää vähä riisteitä tohon paran alle, että pike-min kiahuu». — Mouhijärvi: »Kyllä se menee, vaikka siitä piäni riiste lohkeski». — Ahlainen: Riiste merkitsee jotain kappaletta tai pientä osaa joka on lohkeamaisillaan tai jo erilleen lohjennut puusta, jne.

Riista ja *riiste* sanojen adjektiivijohdannaisia ovat *riistainen*, *riisteinen*, *riisteellinen*.

Esim. Kuusjoki: »Mun pit tehrä tost puust haravavars, mut se on kovin riistanen puu, ei paran tehrä, siit saa riistoi kässis». — Karjala TL: »Kun tommossi riistessi puit pitele (= käsittelee), kyl niist mene tikui sormi». — Muurla: Riisteline (esim. puu). — Pyhäranta: *riistene*; »teijä o laatti kulun jo nii riisteseks». (Tav.)

Muodollisesti *riiste* saattaa olla joko *riista* substantiivin tai myöhemmin käsiteltävän *riistää* verbin johdannainen. *Riista* ja *riiste* sanojen merkitysten samankaltaisuus tuntuu tukevan edellistä mahdollisuutta. Suhde olisi silloin sama kuin *liista* 'spjele, spelka, långt spån; 2. = lista'; *liiste* 'mm. tunn spjele (till slädbotten och till ryssjor), splitter, spån, pertspån'. — *vapa* 'spö, spräte, stake', *verkon v.* 'nätstör, grenigt trä för torkning af nät (vavas, vave)'; *vave*, *vapeen* 'nätgista, klyka, hvarå nät torkas, lång stör isynnerhet för nät- 1. nöttorkning, näthållare (ulku)'. — *ruota* = *ruoto* mm. 'ribba, spräte'; *ruode*, *ruoteen* mm. 'ribba, spira, sparre, stake, spräte' (ks. AHLQVIST SKR, s. 30—31).

2. Ennen kuin esitän *riista* sanan merkityksen 'sälö, tikku, pilke jne.' suhdetta sen toisiin itämerensuomalaisiin merkityksiin, haluaisin sitä juuri tämän merkityksen perusteella verrata eräaseen germaaniseen substantiiviin.

Ruotsin sana *brist* merkitsee tavallisesti 'otillräcklighet, fel', mutta myös 'rämna, spricka'; subst. *brista* 'rämna, spricka' on myöhäinen muodostus, vrt. mista, rispa, rämna, spricka (Svenska akademiens ordbok). Tätä vastaa S u o m e n r u o t s i n *bristo* 'Bräcka, felaktigt ställe i ngt' (Nauvo, Porvoo; Vendellin sanakirjan mukaan); t a n s k a n *brist*, *en* 'Sprække, brusten Revne, Bræk' (C. Molbech, Dansk Ordbog); n o r j a n *brøst* m. '1. Brist, Revne, Sprække, 2. Knald, Lyd af noget som brister, 3. Brøst, Mangel' (Ivar Aasen, Norsk Ordbog); m u i n a i s n o r j a n *brestr* m. '1. Aabning mellem Delene af en itusprungen Gjenstand, 2. Brag, 3. Skade, Brøst'

(J. Fritzner, Ordbog over Det gamle norske Sprog); *m u i n a i s s k a n d. brestr* 'mangel, schade' (Falk—Torp, Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch), mutta Schaden (Altdeutsches Wörterbuch) mukaan *brēstr* vahv. mask. 'Riss, Spalte, Krach'; *m u i n a i s y l ä s a k s a n brest, bresto* 'Gebrechen, Mangel' ja *m u i n a i s - j a k e s k i y l ä s a k s a n brust* 'Bruch, Riss, Ermangelung, Nachteil'; anglos. *b y r s t* (Walde, Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen).

Nämä substantiivit kuuluvat samaan sanaperheeseen kuin mm. seuraavat germaanisten kielten verbit: mys. *brestan* 'bersten, brechen', myös 'mangeln, gebrechen', anglos. *berstan* (engl. *burst*) 'bersten, sich brechen (von Wogen)', msk. *bresta* 'bersten, krachen' (ks. Walde, Falk-Torp). Eräistä kielistä mainittakoon muutamia asiaa valaisevia tarkempia piirteitä.

Ruotsin *brista* 'springa sönder, gå itu, gå af, bräckas, brytas; nästan bl. om föremål som är relativt tunt l. skört l. har ett tunt skal l. hölje l. dyl.' *Isen l. sjön l. det hvarken bär eller brister* 'isen är icke tjock nog för att bära, men likväl så tjock att den hindrar framkomst i båt; t a n s k a n *briste* 'skilles ad, gaae itu, gaae midt over'. Touget, Bielken, Brættet *brast*. 2) 'sprække, revne', Muren, Væggen, Pillen er *brusten* (revnet)', 3) 'springe sönder, gaae i Stykker'. Isem *brast* under dem (Molbech); n o r j a n: *bresta* '1) briste, revne, sprække (om haarde Ting, f. Ex. Glas og Metal), 2) opløses, 3) mangle, fattes' (Aasen); y l ä s a k s a n *bérsten* einen Riss bekommen, von einander springen. Die Erde ist geborsten. Eine geborstene Mauer. Er will vor Zorn bersten (J. Chr. Adelung, Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart).

Indogermaaninen »juuri» **bhres* olisi Walden mukaan merkinnyt 'bersten, brechen' ja 'krachen, prasseln (wie beim Brechen)'. Mitä tulee merkitykseen 'mangel, schade', niin siihen nähden esim. tanskan *brist* suhtautuu verbiin *briste* kuten muinaistanskan *bræk* 'mangel, schade' (keskiyläsaksan *gebrek*, uusyläs. *Gebrechen*) verbiin *brække* (germ. **brekan*) (ks. Falk-Torp *Brist* ja Hellquist *brist*).

Lienee epäilemätöntä, että germaanisella taholla ruotsin *brist* substantiivin vastineilla on ollut alkuaan sentapainen merkitys kuin 'halkeama, repeämä, rako, särö' (vrt. tanskan, norjan, muinais- ja keskiyläsaksan vastineiden merkityksiä).

Voidaksemme ajatellakaan itämerensuomen *riista* (*rista*) sanan vertaamista tuohon germaaniseen substantiiviryhmään meidän on germaaniselta taholta löydettävä kielimuoto, jossa mainitun nominin vastineen ensi tavussa on *i*. *Riista* sanan esiintyminen laajalti itämerensuomessa estää sen yhdistämistä johonkin skandinavisen vastineeseen. (Tulen nimittäin

myöhemmin yhdistämään esitetyn Länsi-Suomen merkityksen mm. *riista* sanan viron. liivin, vepsän y.m. vastineiden merkityksiin). Muinaisskandinavian *brestr* ei e:llisenä kelpaa suoraan rinnastettavaksi. Gootin kielestä tiedämme, että siinä indogermaanista *e*:tä edusti *i*. (Ks. esim. WILHELM BRAUNE, *Gotische Grammatik*, s. 6). Gootista ei ole säilynyt kuitenkaan sellaista substantiivia, joka vastaisi msk. *brestr* nominia. Mutta voitaneen konstruoida sentapainen kuin **brists*. Kuten sanottu, *riista* (*rista*) sanan esiintyminen useissa itämerensuomalaisissa kielissä puhuu sen vanhuuden puolesta tällä taholla, ja niin se hyvinkin on voitu saada goottilaisesta kielimuodosta, josta todistettavasti osa germaanisia lainojamme on vastaanotettu (ks. SETÄLÄ SUSA XXIII₁, s. 16 ja 45-).

Jos näin olisi, niin odotusten mukaisesti germaanista *br-* vastaisi itämerensuomen *r-* (vrt. goot. *brikan* — suom. *rikkoo*, ÖHMAN Neuphil. Mitt. XXVI — 1925 N:o 8, s. 237; msk. *brók*, pl. *brókr* — suom. *ruoke* pl. *ruokkeet* 'braccæ'; suom. *riehilä*, *rietilä* < goot. **brēdila*, vrt. mys. *brátan* uys. *braten*, msk. *bræða* 'braten' (ks. SETÄLÄ Bibl. verz. FUF XIII).

Sanansisäistä *-st-*:tä germaanisisissa vastineissa edustaa *-st-*, esim. *juusto* — msk. *ostr* (goot. **jursts*), *kaista* 'stange, rute' — mruots. *gist*, *-a* 'stange, rute' < **gēsta* < alk. sk. *gaistō(n)*; *lista*, *liista*, *liiste* — msk. *lista* (ks. Setälä mt.).

Selvittämättä on edelleen ensi tavun vokaalin kvantiteetti. Gootissa *i* on aina lyhyt (ks. HERMANN JANTZEN *Gotische Sprachdenkmäler* [Sammlung Göschen], s. 14). Sen mukaisesti itämerensuomessa pitäisi olla lyhyt-*i*-llinen muoto *rista*. Sellainen onkin merkityksessä 'herne'. Tämä on todennäköisesti yhdistettävä *riista* sanaan, joka merkitsee mm. viljaa. *Rista* tavataan vain eräissä Länsi-Suomen murteissa, kun sen sijaan *riista* asu esiintyy suomessa, virossa, vatjassa, liivissä ja karjala-aunuksessa. Vepsän *rištan* on alkuaan ollut *i*-llinen (ks. KETTUNEN Suomi V, 16, s. 180).

Itämerensuomessa on joukko sanoja, joiden ensi tavu on umpinainen ja joissa ensi tavussa silloin on vokaalin kvantiteetin vaihtelua (ks. COLLINDER, mtss. 245—6). Lainasanojakin on useita sellaisia, esim. balttilaisissa: suom. *kärme*, *käärme*, karj. *keärmis* — liett. *kirmis*; *vaaja*, *vavia*, karj. *voagja*, vatj. *vađja*, vir. *vai*, liiv. *vaiğà* — liett. *vāgis*, lätt. *vadžis* (< **vāgia-*) (ks. KALIMA IKBL, s. 125 ja 174); germaanisisissa: suom. *lattia*, *laattia* — msk. *flet* < **flatja*; *liista*, *lista* — msk. *lista*; *aalto*, murt. *alto* 'und' — msk. *alda* id. < alk. sk. **aldōn-*, nom. **aldō* (ks. SETÄLÄ mt.).

Mutta sitä paitsi on eräitä sanoja, joissa lainanantajakielissä on lyhyt vokaali, itämerensuomalaisissa kielissä aina (t. useimmiten) pitkä. B a l t t i l a i s s i s s a lainoissa: suom. *kaarna* (myös suom. *karna*), vir. *kaarn*, g. *kaarna*, karj. *koarna* — liett. *karnà* (Kalima, mts. 104—5); suom. *kuuro*,

kuuroi, murt. *kuurne*, *kuurno*, karj. *kuurneh*, aun. *kuurnis*, lyyd. *kūrniš* — lät. (murt.) *kuorns* 'kuuro' (-uor- tässä < ur-), *kurlis*, *kursls*. (Kalima, mts. 124) (vrt. myös suom. *kääppä* — liett. *kāpas*). Germaanisissa lainoissa: suom. *viikko* — goot. *vikō*, msk. *vika*; suom. *juusto*, viron *juust*, -u — msk. *ostr*, goot. **justs* (Setälä olettaa, että ims. sana olisi lainattu varhaiskantagermaanisesta kielimuodosta, jossa olisi ollut **juusto*, ks. SUSA XXIII 1, s. 24); suom. *paasto*, viron *pāst*, -u, liiv. *past* pl. -ūd — msk. *fasta*, goot. *fastubni*, lainanantaja muinaisruotsi (?), vrt. mr. *fasto* (ks. Setälä, Bibl. verz. FUF XIII).

Kun ottaa huomioon etenkin *liista* (*lista*), *juusto* ja *paasto* sanojen ja niiden germaanisten vastineiden ensi tavujen vokaalien vaihtelun, ei siis liene itse asiassa mitään outoa, jos itämerensuomessa pitkä *i* sanassa *riista* olisi germaanisen lyhyen *i*:n vastineena. Ja tavataanhan suomessa *i*:llisen ohella myös lyhyt-*i*-llinenkin. Vaihteluun on nähtävästi syynsä löydetävissä itämerensuomalaiselta taholta. Vrt myös suomen *juystää* = *jystää* 'gnaga (jyrsiä), gnida', 'bulta, stampa, stöta sönder, genom hugg krossa; bullra, larma' — lp *jüstēt* 'stossen' (SUST 10, 1 s. 277), jossa siis on samainen kvantiteetin vaihtelu -st -:n edellä. — Suom. *rastas*, *rästäs* 'Drossel', karj. *račoi* 'rastas', vatj. *rassa*, mon. *rasap* 'rastaat', mutta viro *räästas*, g *räästa* 'Drossel, auch andere Vogelarten' < balttil.; liett. *strāzdas*, lät. *strazds*, mpreuss. *tresde* 'Drossel' (ks. Kalima mt.).

Riista sanan loppuvokaali edellyttää mieluummin *a*-vartaloista originaalia (ks. THOMSEN Saml. avhandl. II, ss. 129—34). Mitä msk. *brestr* substantiiviin tulee, on kysymyksenalaista, onko se *a*- vai *i*-vartaloinen. Joka tapauksessa sen länsigermaaniset vastineet ovat *a*-vartalaisia (ks. ALF TORP Gamalnorsk ordavleidning § 11, 1 c).

Miten on selitettävissä merkityspuoli? Lainanantajan taholla tavataan merkitys 'halkeama, repeämä, rako, särö'. Suomessa *riista* sanan merkitys on mm. 'siru, sälö, tikku, kappale, pilke (usein puusta)'. Nyt on huomattava, että on olemassa muutamia substantiiveja (? usein deverbaleja), joilla on sekä merkitys 'särö, repeämä, rako, halkeama' että merkitys 'sälö, siru, pilke, halko' y.m. Esim.:

särö: Lönnr. *särö* 'spricka, springa, remna (säre)'; s. kivessä (vrt. *säröillä* 'få sprickor l. remnor, spräckas småningom'). Suomen murteet: Punkalaidun: »kuppi meni särröön» (tav.). — Hattula: »rikkijömmän särö» lasissa, posliinissa y.m. — Konginkangas: särö '= kirj.', »millonka tuohon kuppiin säröjä on tullunna», »kupir reona män särrö». — Toisalta: Nakkila: »Puun särö» (= riiska, säle). — Hattula: särö, -ö(n) jne. »valkean viri, tikku'. — Konginkangas: »jos särröä meinoa kirvesvarresta nostoan niin sillom pannaam panta». — Äänekoski: »Ensil läks pien siro, sittel läks suur särö ja män sakaran nenestä sakaran nennää ja viimmen se

sano että pirrouskis». (Puhuja teeskentelee *r*-sanoissa sorakielisyyttä). Tav. — Ristiina: särö, -ö(n) 'hieno, kapea ja pitkäkö kappale irtaantuneena jonkin esineen pinnasta.' Tav. — Kangasniemi: »No kuatokoha se sen koevu?» — »Ka se särki sen ja vei säröjä ja pirstaleita pellolle». Puh. ukkosen särkemä koivu. Tav.

säröinen: Ristiina »särösijä aijaksija». Konginkangas: »monniip puu on semmosta säröstä». Vrt. riistainen, riisteinen!

säröillä: Konginkangas: »ei siitä puusta laotoja soaj joka särröelöö»; Kangasniemi: särröellä 'irtautua, kohoilla säröinä', »Ne [kuivumassa olevat puut] särröelöövät».

Lönnotin sanakirjan mukaan suomen *sälö* merkitsee 1) 'spjele, splittra, spillra, flisa, flaga', 2) 'remna i brottet, spricka i träd'.

Virossa (Kett. Vir.-suom. sanakirj.) löhk, -u 'halkeama, rako; lohko', Wied. mukaan *löhk* G. *löhu* mm. 'Spalt, Theil eines zerspaltenen Ganzen (z.B. von Holz. puu-löhud, von einer Kohlrübe, kaali-löhud etc).

Saksan *Spalt* m. *-(e)s, -e*, dem. *Spältchen, Spältlein* merkitsee Godenhjelmin saksalais-suomalaisen sanakirjan mukaan 'rako, malo, halkeama, repeämä, ratkeama', toisaalta 'sirstale, lastu: (kuivatun hedelmän) viipale'. J. G. Adelungin »Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart» sanakirjan mukaan *der Spalt* tai *die Spalte* merkitsee 1. Eine durch Spalten entstandene Öffnung oder Theilung in die Länge. Das Holz bekommt einen Spalt, ist voller Spalte oder Spalten. Ein Spalt in dem Eise. 2. Ein durch Spalten entstandener Theil, in welchem Verstande in figürlicher Bedeutung nur die Theile einer gespaltenen oder der Länge nach getheilten Seite bey den Büchern im weiblichen Geschlecht die Spalten, und mit einem Lat. Kunstworte Columnen genannt werden. Muinaisyläsaksan *spalt* mask. on merkinnyt 'fissura, divisio', keskiyläsaksan *spelte* fem. 'Splitter', anglosaksin *speld* 'splitter, holzstück' (engl. *spell* ja *spill*), muinaisskand. *spjald* ja *speld* n. 'viereckiges brett' (ruots. *spjäll*), gootin *spilda* fem. '(Schreib) Tafel' (ks. Kluge, sub voc. *spalten*, Falk-Torp sub voc. *spjeld*).

Kyseeääolevalle germaaniselle substantiiville ei ole kuitenkaan mistään esitetty merkitystä 'siru, palanen, kappale' tms. enempää kuin ims:n *riista* sanalle 'rako, särö' jne. merkitystä. Näin ollen täytyisi olettaa, että siinä goottilaisessa kieliyhteisössä, josta ims. sana olisi lainautunut, msk. *brestr* sanan vastineella olisi ollut merkitys 'sirstale, kappale' tms. Sana on nähdäkseni senluonteinen, että näin on saattanut olla asian laita. Msk. *brestr* suhtautunee verbiin *bresta*, kuten saks. *Spalt* verbiin *spalten*, suom. *lohko* (vir. *löhk*) verbiin *lohkoa* jne. — Toinen mahdollisuus on tietenkin se, että germ. sana olisi lainautunut 'rako, särö' jne. merkityksessä ims:een, jossa se olisi kehittynyt 'siru, kappale' jne. merkitykseen. Voisihan

ajatella, että sentapainen konneksio kuin »puu on riistoilla», joka merkitsee 'puu on sälöillä', olisi merkinnyt alkuaan 'puu on halkeamilla, säröillä'. 'Rako' merkitys olisi jostakin syystä syrjäytynyt.

3. Tämän jälkeen otettakoon tarkasteltavaksi verbi *riistää* (Lönnr. myös *riistaa*), jonka merkitys mielestäni on läheinen *riista* substantiivin esitetuille merkityksille ja mainittujen germaanisten sanojen merkityksille.

1) *riistää* 'sälöillä', intransitiivinen.

Esim. Karinainen: »puu riistää» (=lohkeilee pirstoihin, kun sitä veistetään tai höylätään) yl. — Ypjäjä: »Tuo puu riistää sitte pahasti». — Pusula: »Puu kyllä riistää kun sitä veistää jos se on kierosyistä».

2) *riistää* 'tehdä, muodostaa »riistoja», s.o. sälöjä, siruja, kappaleita', transitiivinen. Lönnr. mm. 'spillra'.

S u o m. m u r t. Mynämäki: »Riistäppäs poika tost puust minul vähä valkkia virjet». — Ahlainen: Salama väliin riistää säleitä puusta irti. — Eura: riistää 'särkeä sohjoksi'; »Ukkonen riisti puun = pirstoi puusta siruja. — Honkilahti: Ukkonen riisti puun. — Viitasaari: Ukkonen oli riistänyt puhelinpylvään pirstaleiksi tien varrella.

3) *riistää* 'repiä kappaleiksi'.

Pyhäranta: »Kaik roittis hä riistä ja palotta, annas jonkunki olla terve-näs.» — Kalanti: »Kangast riistetä», kun sitä repimällä palotetaan. — Viitasaari: »Se ilkimys kun oli riistänyt siivolta mieheltä takin kappaleiksi». — Pusula: Kyllä piikkilanka-aitakin riistää tai repii; sanotaan: »se vei oikeen riistämält».

4) *riistää* 'ratkoa, purkaa, repien purkaa' (vrt. *riistyä*).

Renv. *Riistan, ää, riistelen, llä* 'rumpo, abrumpo, dirimo', 'abbrechen, zertrennen', Lönnr. *riistää* mm. 'sprätta upp'.

S u o m. m u r t. Pyhäranta: riistä 'kirvottaa, purkaa' (Uud.). — Nakkila: riistää 'purkaa tehtyä työtä', »Riistäs tua liivi auki ja neulo se uurestas kii se ol liijjam piäni», riistel 'riistää, purkaa, ratkoa saumoista', »Oler riistelly noit vanhoi housui, niist saa hyvvi mattonkutteit». — Kokemäki: »Riistan nua sukan jalkuimet pois ko ne on nin rikki, saa sitt niihin säärii kattoo uuret jalkuimet», sanottiin.

5) *riistää* 'repäistä, raapaista verihaavoja'.

Nakkila: »Riistin käteni tosa rautanaulas». — Kokemäki: »Siälä halkomettäsä semmonen kuiva kränä *riisti* tohon kätteeni nin pahan kraapaleen että täytyy panna siihen tukko». — Punkalaidun: *riistää* 'repäistä', »lankesij ja terävä kivi riisti pitkän haavam polveeni.» — Metsämäa: *riistää* 'reväistä rikki, raapaista (haavoja)', »astu semmotteem pahhaan kannoj juureej ja riisti jalkans verille». — Viitasaari: »Tuo kissa kun on *riistännä* ja raastanna tuon seinän raamuihin kynsiään terottaissaa».

6) *riistää* 'kiskoa, vetää'.

Hämeenkyrö: »Kun tulee kylmät tuulet niin se rupee juuret riisteen» (rukiinorailta keväällä). — Vihti: Esim. jos kuorma oli tarttunut kiinni ja hevonen lujasti nykäisee, sanotaan: »se riistää niin et valjaat pettävät». — Valkeala: »Matti riistää poikaa tukast»; »Saappaat niin ahtahat että niis on aika riistämiin jalast pois». — Ruokolahti: »Nyt ei lähe kenkä pois jalasta vaikka kuin riistäs, niin on sukat märät». — Kaukola: »Miult ku kylm syksyl katiska jäähän kii, mie koittelin riistää sitä irt mut en saant».

7) *riistää* 'temmata irti (itsensä)'.

Lönnr. mm. 'lösrycka'.

Lappi Tl.: »Heonen pääs riistämän» (ajajalta karkuun). — Valkeala: — »Tuulee niin kovast että tuppaa veneh ihlan riistäh irti». — Luopioinen: »Myrsky riisti oven auki. Riisti puun juurineen». — Orivesi: (Väkinin syliin otettu lapsi) »riisti ittensä pois». — Sakkula: »Riist itsies irt» (poliisin kynsistä). — Laihia: Lehemä »riisti ittensä irti. — Haapavesi: »Hevonen riisti ihtesä irti tuolta pojalta kun lähti juottamaan». — Merijärvi: »Minä koitin pittää sitä Toisten Jussija kiinni takin kauluksista vain sehän riisti minulta ihtensä irti».

8) *riistää* 'ottaa. temmata väkinin toiselta'.

Renv. 'aufero, spolio, popolor', 'berauben, plündern (ryöstän)'. — Lönnr. 'rycka bort'.

Pöytyä: »Se riisti sev väkim mnuult» (otti väkinin). — Hämeenkyrö: »Oskari sai siihen seipäaseen kiinni ja riisti sen pois Kallen käsistä». — Luopioinen: »Katto noitten isompien perrään etteivät riistä tol lapsen korreita». — Valkeala: »Nyt toi poika riistää tolt toiselt pojalt ton kepin». — Kaukola: »Se on riistänt kaik leikkikalut pois toisilt lapsilt». — Sulkava: »Matti riisti Mikolta voileivän käistä» (ryösti väkinin). — Juuka: »Äiti, Tauno riisti minun nukken». — Kitee: »Eläkkä nyt riistä toiselta leikkikapistuksija». — Kiuruvesi: »Tuuli riisti minulta lakkini». — Lapua: »Mitä sä ny Meeri riistät Jukan kaluja». — »riistää toisen edestä kaikki heinät, lehmä esim.» — Haapavesi: Lapsukaiset toisiltaan »riistää» mieluisia »taloskaluja». — Hyrynsalmi: »Riistin puukon hänen käjestään». — Kemijärvi: »Älä riistä siltä sitä pois».

9) *riistää* 'väkinin ottaa (kuvaann.), riistää, kyniä, nylkeä'.

Lönnr. mm. 'rycka åt sig, roffa, beröfva, plundra'.

Mouhijärvi: »Riisti multa vanhan kalavesioikeuten». — Viljakkala: »Lapsekki riistää vanhempansa puti puhtaaksi vaikkei vie o henkikää lähteny». — Mäntsälä: »Kaikkihan köyhält riistettäis». — Savonlinna: »Siellä riistivät miut iha puti puhtaaks». — Pielavesi: »Hyvä se on sekkii Pekka työmiehiään riistämään». — Himanka: »Sukulaiset siitä talosta riistäny kaikki mitä vain on irti saat» (voimakeinoin). Jne.

10) *riistää* 'riisua'.

Lönnr. mm. 'afkläda'.

Himanka: »Älä riistä näin aikuisin sen lapsen päältä vaatteheja». —

Seuraavissa tuntuu 'väkisin ottaminen, tempaaminen' selvästi vielä. Hyrynsalmi: »Riistin takin päältäni». »Riisti väkisin vaatteet pois päältä». — Laihia: »Ryäväri riisti miäheltä mekoon yltä».

Tässä yhteydessä esiteltäköön edelleen eräitä toisia verbejä, jotka jollakin tavoin kuuluvat *riistää* verbin yhteyteen.

riistyä 'purkautua'.

Kokemäki: Ompelematon kankaan syrjä riistyi. — Nakkila: »Kankas riistyy jollei vaam pallet neulo». — Ahlainen: Pallistamaton kangassyrjä tai jonkun vaateen syrjä voi ilman ulkonaista pakotusta vähin erin riistyä irti. Samoin lanka kerältä riistyy ellei langan pää ole kiinnitetty kerälle. — Kankaanpää: »kankas riistyy».

riistettyä: Vehmaa: »Se kankkam pää on kaik nii riistettyn et siit täyty vissi leikat kappalam pois ennenko se mihikkäs kelpaa».

riistoa.

1) 'repiä'.

Lönnr. *riistoa*; *r. rinnus* 'lösryeka bröstremmen'.

Perniö: *riisto* (joskus: *riista*) 'repiä, raasia'. »Pojap pahuksek kun kiipeväp puis ja riistovak kaik vaattes rik.» — Lieto: Ukkonen ei riistä, vaan »riistoo» puun. Samoin risu voi riistoa ihon verille. — Karjalohja: »Sää riistot rikki kaikk vaattes». — Muurla: riisto = repii, rikkoo. — Tamela: »Älä ny riisto niitä vaatteitas, kyllä ne muutonki rikki mennee».

2) 'riipiä lehtiä'.

Nummi: *riistoo* lehtii = repiä lehtiä vetämällä oksaa käden lävitse; »Mää riistoon lehmäl lehtii joka ehto». — Vihti: »Täytyy mennä riistomaan lehmil lehtii talveks».

Mitä tulee itse *riistää* verbiin, ei liene mahdotonta ajatella, että se olisi suoraan *riista* substantiivin rinnalla lainattu germaaniselta taholta (gootista) verbistä, jonka vastineena nykyisin on ruotsissa *brista*, saksassa *bersten*. Gootissa olisi oletettava sentapainen verbi kuin **bristan*. Germaaniset verbit ovat intransitiivisia. Suomen *riistää* (myös *riistaa*) on tavallisesti transitiivinen, mutta tavataan myös intransitiivisena (*puu riistää*). Eikä voi olla tähdentämättä germaanisten verbien ja suomen intransitiivisten tapausten merkitysten läheisyyttä: suomen »puu riistää» (= sälöilee), ruotsin »Isen - - bär eller brister», tanskan »Muren, Væggen, Pillen er brusten», norjan *bresta* 'brista, revne, sprække (om haarde Ting, f.Ex. Glas og Metal)', yläsaksan »Eine geborstene Mauer» jne. — Suomessa *riistää* olisi sitten kehittynyt transitiiviseksi.

Mielestäni kuitenkin toinen selitys on mahdollisempi. On huomattava, että *riistää* (*riistaa*, *riistyä*, *riistoa*) verbin primäärisiltä näyttävät merkitykset (1—5; ks. jäljempää) esiintyvät suhteellisen pienellä alueella suo-

nessa, suunnilleen samalla, jolla *riista* (*riiste*) sanan 'särö, siru' yms. merkitykset tavataan. Tämä seikka johtaa taasen siihen arveluun, että verbi(t) olisi katsottava *riista* substantiivin johdannaisiksi. Edelleen voidaan mainita rinnakkaistapauksena muudan substantiivi, josta on johdettu muodollisesti samanlaisia verbejä.

Kuten jo on mainittu, msk. *lista* on lainautunut itämerensuomeen, jossa sen vastineet ovat *lista*, *liista* (*liiste*). *Liista* substantiivin johdannaisiksi on niin muodoin katsottava sellaiset verbit kuin suomen *liistaa* = *liistää* (Lönnr.) 'spjela, spjelka', *liistyä* 'spjelas, skifva sig', *liistoa* = *liistää*, *listiä*. Sarja vastaa melko täydellisesti *riista* sanaan liittyvää verbisarjaa. — Sellaiset suhteet kuin *riitta* : *riittää*, *kiista* : *kiistää* eivät toistaiseksi todista mitään, koska noiden sanojen etymologiat ovat selvittämättä.

Tarkastelemme tämän jälkeen suomen *riistää* teosanan eri merkityksiä.

Edellisen perusteella lähtömerkityksenä siis olisi pidettävä jotakin sentapaista kuin 'tehdä, muodostaa »riistoja», s.o. sälöjä, siruja, kappaleita (puusta, mutta luultavasti muustakin)' (2). Tämä transittiivinen merkitys suhtautuisi intransitiiviseen 'säloillä' (1) merkitykseen, kuten esim. *kuivaa* verbin transit. ja intransit. merkitykset: Kiihtelysvaara: (Kun ohraleipää syöpi) »sillohhan se kuivaa sisukset»; toisaalta: »pilivisiällä ei kuivah heinä vaikka ei satasikkaak».

Useimmiten *riistää* verbi on joutunut nähtävästi sellaiseen yhteyteen, jossa tuohon toimintaan on liittynyt repimisen ja kiskomisen mielle, esim. puun tai vaatekappaleen »riistämiseen». Nämä sivumielteet ovat jostakin syystä, kuten työaseiden takia (vastakohtana esim. leikkaaminen t. sahaaminen), voimistuneet ja aiheuttaneet merkitysten 'repiä (rikki)' (3, 5), 'repien purkaa' (repäistä) (>'purkaa') (4), 'tempaista', 'kiskoa' (6) syntymisen. — Toisaalta mm. puun riistämiseen on liittynyt omavaltaista toimintaa, tapahtumaa: esim. kiero puu riistää. Tämäntapaisesta merkityksestä on aluksi kuvaannollisesti päästy affektiseen merkitykseen 'omavaltaisesti tempautua irti': »heonen pääs riistämään» (puukin saattaa päästä riistämään; 7).

Taasen semmoinen toiminta kuin 'ottaa, temmata (repäistä) v ä k i s i n t o i s e l t a' (8, 9) on hyvin affektista. Sentapaista ilmaisemaan ovat vetäytyneet monet konkreettiset verbit (ks. HAKULINEN Virittäjä 1927, s. 218). Mainittakoon vain verbi *kiskoa*, joka Lönnr. mukaan merkitsee (ryhmitys allekirj:n): 1. spjelka, spjelka sönder, splinta, klyfva, afbarka, flå; 2. afflänga, rifva, slita, bryta, ryeka, draga 1. taga lös 1. ut, bända på; 3. aftvinga, utpressa, plundra, preja (med våld), rappa åt sig, skinna (i handel).

Muistettava on myös se seikka, että *riistää* verbi viime vuosikymmeninä on päässyt kuvaannollisessa merkityksessään poliittiseksi iskusanaiksi ja siten se on nopeasti levinnyt ympäri maan.

4. *riista* 'kalu, kapine, työkalu, väline'. Tällöinen merkitys *riista* sanan vastineilla tavataan seuraavissa itämerensuomen kielissä ja murteissa:

V i r o: (Wied.) *riist* G. *riista* mm. 'Geräth, Werkzeug', *riista-puu* 'zu Geräth taugliches Holz', *habeme-riistad* 'Rasirzeug', *jalu-r.* 'was zur Fussbekleidung gehört', *maja-r.* 'Meubeln', *sõa-riistad* 'Waffen', *sõidu-r.* 'Reitzeug'; (Kett. Suomi V 16, s. 181) *põllutöö riistad* 'maanviljelys-työkalut'.

L i i v i: *rīst*, pl. *rīstod* merk. Sj.-Wied. mm. 'Gerät, Werkzeug, Instrument' (ks. Saareste, Leksikaal. vahek., ss. 237—8, vrt. Kettunen, Liv. Wörterb.).

V a t j a: (Tsvetkov) *rīs*, -*sep* 'predmet, vešč': *talos piäb eä keik talo-poiga rīsep*. Kettunen mainitsee Joenperältä *rīsad* (*rīstat*) 'työ- ja talouskalut'.

I n k e r o i s m u r r e: (Sovijärvi) *rīsta* 'kapine, kalu': *talois piltä olla kaik talompojar rīssad*. — (Kettunen mt.) Soikkola *rīsta*, *rīssan* 'työkalu, kapine', esim. *sebär rīssad* 'sepän työkalut', *ombeliäl on omad rīssad* 'ompelijalla (räätätilillä) on omat työkapineensa', *heppoizer rīssad* 'hevosvaljaat'. — Viron Inkeri »hevoser riista: san tuo hevoser riissat!» [hae valjaat (porsuasta)].

Riista sanan Länsi-Suomessa tavattavan merkityksen 'siru, sälö, kappale (puusta)' ja juuri esitettyjen merkitysten 'kalu, kapine, väline, työkalu' suhteessa on mielestäni vain kehityksellinen ero. Samantapainen merkitysten suhde voidaan todeta suomen *kalu* sanan ja sen sukulaisvastineiden merkitysten välillä.

K a l u: 1. V e p s ä E (Kett.) *kalud* 'kaigast', *kalūne* 'pilpake'. — K a r j - a u n u s: Suistamo: kalu 'pieni oksa tai muu roskapuu, risu'. — Salmi: kalu 'polttopuu', 'kalikka, pilke'. — Suojärvi: kalu 'kuivunut pieni halko', »Piloa keloida kaluks». — Säämäjärvi: kalu 'pulikka, lapi', »Kalut pinoizez ollah». — L ö n n r. kalu mm. 'käfling, vedklabb'. 2. kalu Lönnr. mm. 'redskap, verktyg, instrument'. — S u o m. m u r t. Hattula: »suutari-, kraatarin-, pajaikalut». — Hämeenkyrö: kalu 'kapine, esine, väline', »vaikk oli suuria komeita pitoja niim puukalut vaan» [puuastiat], työkalu, sepänkalut jne. — Maaninka: kalutueh 'tuohi, josta tehdään tuohikaluja, nauhatuohi', kalupuu 'puu, josta nikkari saa raaka-aineita'. — Lp *galvo*, *galvo* tav. mon. 'geräte, sachen' (Wiklund Lapp. Chrestom., s. 75).

Suomen *kappale* merkitsee mm. 1) 'stykke (del af ngt), flik', mennä l. särkyä kappaleiksi 'gå i stycken, falla sönder', 2) 'stykke (särskildt föremål),

exemplar; pjes, ting' ym., maalliset kappaleet 'jordiska ting', sai talon myötä kaikki kalut ja kappaleet 'fick med hemmanet alla inventarier'. *Kappale* on baltilainen laina, vrt. liett. *gábals* 'ein verhältnissmässig grosses Stück Fleisch, Brot o. dgl.' (ks. KALIMA IKBL s. 107).

Ks. edellä saksan *Spalt* jne.

Vrt. myös suomen *liista*, jolla Lönnr. mukaan on merkitykset 'spjele, spjelka, långt spån', 2) 'lista'. — Lemi: liista (harv.) = liisto 'pitkä, ohut ja kapeahko puu, tavall. suuremmasta halkaistu', 2) 'sälö', »jos hieno liisto läks [vemmeltä painettaessa], sanoit, ajoaha sil vähä aikoa». — Hattula: liista: esim. syrjimmäinen lattialankku, joka voi olla hyvinkin kapea. — Vermlanti: liisto 'pieni tikku, sälö'.

5. riista 'astia'.

V i r o: (Wied.) *riist* gen. *riista* mm. 'Gefäss, Geschirr', *jooma-r.* 'Trinkgefäss'.

L i i v i: (Kett.) *rīst*, pl. *rīstōd* mm. 'geschirr, gefäss (allgemeine benennung für das gefäss)', *kalād-r.* 'geschirr, worin fische eingesalzen werden', *um ka silgdāb-rīstidi* 'es gibt auch spucknäpfe', *vo'l-r.* 'bierfass', *rīstidi p'ie'zā* 'pestä astioita'.

V i r o n I n k e r i: riis[ta, -san 'astia, vir. 'riist', 'nõu': »kauhen ov vetävä riista» (kovin on tilava) (? viron vaikutusta).

A. SAARESTEN mukaan merkitys 'Gefäss, Geschirr' on niin virossa kuin liivissäkin kehittynyt myöhemmin paralleelisesti (ks. Leks. vah. I, ss. 237—8). Merkitystä 'Gerät' jne. olisi siis pidettävä vanhempana. Kehityssuuntaa voidaan tukea rinnakkaistapauksilla. Viron *nõu*, g. *nõu(u)* merkitsee 'astiaa', mutta myös 'tarvekalua'. (Wied. mm. 'Gefäss, Geschirr, Geräth, Werkzeug, Organ, fig. Geschlechtstheile'). Vrt. suomen (Lönnr.) *newvo* 'råd, medel, utväg, tillgång, tillbehör, redskap; frodlem', plur. *newvot* 'verktyg, don, förmögenhet'. — Lp. *naevvo*, *naevo* 'werkzeug, gerät' (Wiklund, Lapp. Chrest., s. 102).

Mistä syystä virossa ja paralleelisesti liivissä 'kalua, kapinetta, välinettä jne.' merkitsevät sanat ovat tulleet erikoisesti ilmaisemaan 'astiaa'? Mielestäni asia voitaneen selittää vieraan kielen, nim. saksan, vaikutukseksi. Saksan *Geschirr*, n. -(e)s, -e merkitsee mm. 'kalu, kalut, huonekalut, työaseet, valjaat, ratsastimet, ajokalut, ajoneuvot', mutta myös 'astia, astiat'. Vieraan kielen vaikutus selittäisi sen, että kehitys on tapahtunut virossa ja liivissä rinnakkain.

6. Vepsän *rištan* 'kauan', inkeroismurteen *riissan* 'id.' Nämä adverbit on KETTUNEN jo yhdistänyt suomen *riista* substantiiviin (ks. LVHA II,

s. 9 ja Suomi V 16, ss. 180—3). Kun katsoisin näiden merkityskehityksen tapahtuneen toisia teitä kuin hän, otettakoon asia uudelleen tarkasteltavaksi.

V e p s ä E: *rištan* 'kauan', *mö kol'izimā tuskha jestli raffas muga rištan ol'izimā* 'me kuolisimme ikävään, jos [vieraisissa] ihmisissä niin kauan olisimme'. *sagarov riš'te mba voib hähkäd vedes ouda* 'saarva kauemmin vesikkoa voi vedessä olla'. *rišt proid' i* 'pitkä aika kului', *i rištad* 'ei pitkää aikaa', *rištaksik* 'pitkäksikö aikaa' (Suomi *ibid.*).

I n k e r o i s m u r r e: *riissan* (< *rīstan*): »Ohho sannoo: kun miä riissan makkaisin» (Porkka, Ing. dial. s. 141), »Itse läks mänömään, mänik üren vai riissan, tuli meren rannalen —» (mts. 138; Hevaa).

Kettunen huomauttaa, että äänteellisesti vepsän sana vastaa suomen *riista* substantiivina: *i* on etelävepsässä lyhentynyt ja *s* > *š* äännelaillisesti (Suomi V 16, s. 180). Vepsän adverbien merkityksen kehityksen Kettunen selittää kahdella tavalla. 1) *rištan* olisi elliptinen sanonnasta *rištan aigad*, joka olisi merkinnyt 'hyvän aikaa'. *Riista* sanan 'hyvä' merkitys taasen olisi syntynyt siten, että *riistan* 'vilja' merkityksestä olisi kehittynyt merkitys 'omaisuus'. 'Omaisuus' ja toisaalta 'hyvä' (substantiivina), hyvyys' useissa kielissä merkitsevät samaa, esim. saks. 'Gut'. 2) —suomessa *viljalti* tahi suorastaan *viljan* merkitsee samaa kuin 'paljon, runsaasti' (vrt. myös eest. *viljand*, *vilju* < *viljoim* 'genug, reichlich'), ja 'aika' sanan attribuuttina on *riista* (veps. *rišt*) 'vilja' siis välittömästi päässyt kehittymään merkitykseksi 'kauan' (viljan aikaa > viljan, riistan aikaa > riistan).»

Kettusen selitykset perustuvat siihen, että *riista* sanan 'vilja' merkitys, joka tosin tavataan vain osissa suomea, olisi vanha ja primäärisempi kuin merkitykset 'omaisuus', 'tavara, kalu'.

Sen perusteella, mitä jo olen esittänyt, näyttää merkitys 'kalu' (jonka 'arvo' -sisällys tosin nykyään saattaa olla hyvinkin erilainen) kantasuomalaiselta. Ja tämän merkityksen pohjalla on vepsän *rištan* ja inkeroisurteen *riissan* adverbien merkitys ratkaistava. Muistettakoon, että Hevaalla, *mistä viimemainittu on pantu kirjaan, riista sanan vastine tarkoittaa kalua*: »Noussiit - - - üllää, korjasiit r i i s t a s s e k i läksiit mänömään» [nousivat ylös, keräsivät kapineensa (talouskalunsa y.m.) ja läksivät menemään] Porkka mts. 134.

Mielestäni asian ratkaiseminen mainitulla pohjalla ei vaikeuksia tuotakaan. Huomattava on nimittäin, että 'kalua' ja 'kappaletta' merkitsevät sanat suomessa ovat kvantitatiivisina sanoina ja määräyksinä. Esim. k a l u: Lönnr. iso k. mm. 'en hel hop, mycket (iso joukko, paljo)', pellavaa on iso k. (mindre vanl. ison kalun) kylvössä 'man har mycket lin utsädt',

sai ison kalun maitoa 'fick en hel hop mjölk', hänellä on iso k. rahaa, viljaa, halkoja, hirsiiä 'mycket, i mängd'. k a p p a l e: (Lönnr.) niinä päivinä mar lunta tuli k. 'på de dagarna föll då snö ansenligt l. ymnigt', k. aikaa 'en tid, någon tid', viipyi siellä kappaleen aikaa 'dröjde der en ansenligt tid, en l. någon tid', k. matkaa 'ett stycke väg, betydligt afstånd'.

Varsinkin viimeainitun sanan perusteella voitaneen hyvällä syyllä olettaa seuraavanlaisia elliptisiä muutoksia: *rištan* < *rištan aigad*, *rišt* < *rišt aigad*, vrt. suom. kappale aikaa, kauvan aikaa, Kiihtelysvaara: kauka aikoo, »johan siitä on kauka aikoo».

Nähtävästi alkuaan ovat olleet kyseessä konkreettiset kuvaannolliset sanonnat, jotka voimakkaina eivät ole kelvanneet ainoastaan ilmaisemaan funktiossa 'jokin l. jonkin aikaa', vaan myös funktiossa 'melko pitkän aikaa' ja vihdoin 'pitkän aikaa'. Vrt. Lönnr.: kappaleen aikaa 'en ansenligt tid, en l. någon tid'.

7. *riista* 'tavara, vara, rikkaus'

Jusl. *Rijsta* 'divitiae, supellex, res' 'rijkedom, råd, saker', *rijstainen*, *isen* 'opulentus, rijk, som har råd', Renv. *Riista* 'opes, bona, res domesticae et mercatoriae, supellectilia, merces' 'Vermögen, Reichthum, Geräthe, Waare', Lönnr. *riista* 'ägodelar, förmögenhet'.

Tämäntapaiset merkitykset, varsinkin 'tavara', ovat yleisiä vanhassa kirjakielessämme. Esim. Agricola: — auita meiden heickoutta, että me tellä wscolla, sytytetyt, taiualiset hywuydhet aina pytelisim, ia mailmaiset ristat wnhottaisim (I, 392). — Ja ios henelle onopi jotakin tauara, rijsta, eli raha, nin hen ne sorittakan. Ia techken Testamenti Kieuhille, eli ych-teitzexi tarpexi, ninquin sijnä Sairasten Opisa ennen sanottijn (III, 52).

Maskun Hemminki Riistan, rahan raatelvat, Quin ei niitä coonu, Niidhen käsiin culkevat, Joillen edh olis suonu. (PC 74—75). — Sughud sitt riistan repivät, Jotk juovat oltta, viinaa, Sun sielus pirud syöxävät Helvetin pahan piinan (PC 78).

Hist. Asiak.: Monicahdat raha ia rijsta annoit, monicahdat cartanon ia huonen hallitzit. Mwtamat matcamiehiä iohdatit. Mwtamat olit sodan, mwtamat rauhan Jumalat (67). — Saipa siellä saamattoman Rijstan ricasten howeista (370). — Suuren hypistit hywyden, Saiwat rijstan, ricakauden, Toiwat porot poikinensa, Lappalaiset lapsinensa (371).

Henrik Achrenius: Mitä riistat, rikkauet Awittawat arkun täywet, Koska sopu kokonansa Ompi poijes poikennunna (Agr.-Jut. 332).

Nykyisessä kansankielessä kokoelmista ja tiedonannoista päätellen *riista* sanan merkitys 'tavara, varat, rikkaus' on suhteellisen harvinainen. Siitä on seuraavat tiedot:

Myrskylä riista mm. 'tavara' (joks. yl.), Karstula: Kun on paljon tava-

raa esim. ennen vanhoilla piiiolla, sanottiin että sillä on paljon *riistoa*. — Kuopion p.: On siinä talossa kaikenlaista riistaa. Se on sitä hualiina kynsin hampain. — Eno mm. 'tavara'. — Sakkula mm. 'tavara'. — Uusi-kirkko Vpl. (S. Paulaharju) »Mie mie rikas vout miul o rahaa, riistaa kyl —».

Kiihtelysvaara »hyvä or risti riistam piällä, siunnaus on sitä parempi» (sp.), »riitahan se riistalla tulloo, kapelu (= puute) kalu vähällä» (sp.). Näissä *riista* on selitetty 'tavara'. Jälkimmäisessä sananparressa sanaa kertosaakeessa vastaa *kalu*, mikä viittaa myös jonkinlaiseen 'tavara' käsitteeseen. Samanlainen sananparsi on merkitty myös Pielavedeltä (M. Tiitinen): »Riita riistam piältä, kapina kalun vähän» (selitetty: Siihen sisältyy veden ja metsän riista).

V i r o: Wied. sanakirjassa on sananparsi, jossa *riist* substantiivi merkinnee 'tavaraa': kõik on rīsta-riđlejad, ei ole kōlja-koristajat 'Alle wollen erben, keiner will den Todten bestatten'.

Käsittääkseni *riista* sanan 'tavara, omaisuus, rikkaus' merkitykset ovat lähinnä kehittyneet 'kalu, kapine' merkityksestä. Tässä ei ole sen ihmeellisempää kuin siinä, että itse *kalu*, joka — kuten edellä on esitetty — merkitsee 'risua, kalikkaa, pilkettä' sekä 'kalua, työkalua, välinettä' yms., merkitsee suomessa myös 'tavaraa, omaisuutta' yms.

Esim. *kalu* Lönnr. mm. 'vara, gods, egendom, häfvor, medel'. Vanha kirjakieli: Agricola: Waij engö mine mahda tehdä minun calustani, mite mine tahdon (Agr. II 78, Matt. 20, 15; nyk. käänn.: Enkö saa tehdä omalani mitä tahdon). — Ettes meiden honet, Calut ia Cartanot, tulesta ia muista wahingoista warielisit (III, 143). — Maskun Hemminki: Vaimolles ja lapsilles Calus nautid jätid, Cuihin caikell väelles Sielus ahvun panid (75). — Kollanius: Caieki se calu, cuin ulcomaalle pitä wietämän, cuin on Rauta, waski, Fläski, woi, ja muut sencaldaiset pitä ennen wägittämän, cuin se ulwos wiedhään (Kaupl. 338).

Suom. murteista *kalu* sanan 'tavara' merkitys on muistiin pantu mm. Länsi-Pohjasta. Esim. Kompelusvaara: 'tavara, mikä tahansa', »arkuntekiälle on palkka maksettu rahassa taik kalussa, missä hään on tahtonu». — Kainulasjärvi: »Stelä [Haaparannalla] kalua sai halvemalla ku täälä». — »— mulla ei ole kalua koskhan syönhet hiiret». — Täräntö: kalu 'kai-kenkaltainen tavara', »ikkunasta panhaan kalu sishään» (= turve), »kropu [tyhjänpäiväinen tavara] se on tyhjää kalua».

Vrt. lp. N. (Friis) *Galwo, galwo*, s. merx, res, Vare, Gods, Artikel, Tøi (Reisetøi), Ting, Sag.

Myös substantiivi *newwo*, joka kuten mainittu suomessa ja sen sukulielissä merkitsee 'välinettä, työkalua, kapinetta', Lönnrotin mukaan suomessa monikollisena tarkoittaa varallisuuttakin (förmögenhet).

Jos edellä esitetty selitys pitäisi osapuilleen paikkaansa, olisi siis itämerensuomessa varsin »arvottomasta» ('lohjennut kappale') merkityksestä kehittynyt aika lailla päinvastainen merkitys ('tavara, varallisuus'), joka taasen olisi täysin vastakkainen etymologioimani germaanisen vastineen eräälle merkitykselle 'puute'. Äärimmäisyydet joskus kohtaavat toisensa (vrt. *Studia Fennica* I 180). — Mitkä tekijät (syyt) ovat olleet vaikuttamassa siihen, että *riista* sana itämerensuomessa on päässyt »arvottomasta» merkityksestä yhä »arvokkaampaan», se seikka vaatisi vielä oman tarkastelunsa.

Mielenkiintoisia ovat *riista* sanan merkitykset 'vilja', 'herne', 'metsän- ja vedenriista' esitettyä taustaa vasten katsottuna. Mutta tämän osan pohdiskelun haluaisin suorittaa toisessa yhteydessä.

R. E. Nirvi.

Fi. *riista* und *riistää*. (S. 142.)

R. E. NIRVI.

Riista bedeutet vorwiegend in den Mundarten von Südwestfinnland und Satakunta 'Splitter, Latte, Stück (häufig ein von Holz abgespaltenes)', desgleichen *riüste*, das eine Ableitung von *riista* ist (vgl. *vapa* : *vave*). In einigen ostseefinnischen Sprachen hat das Substantiv *riista* die Bedeutung 'Ding, Gegenstand, Werkzeug, Gerät', wie estn. *riist*, *riista*, liv. *rīst*, *rīstād*, wot. *rīs*, *-seD* (Joenperä), ingr. Mundart *rīsta*, *rīssan*. Nach Verfassers Meinung besteht zwischen den Bedeutungen 'Splitter, Latte, Stück (aus Holz)' einerseits und 'Ding, Gegenstand, Werkzeug, Gerät' andererseits nur eine Art Entwicklungsunterschied, ein ähnlicher wie zwischen den Bedeutungen der Wörter *kalu* 'Ding' und *kappale* 'Stück'. *Kalu* bedeutet in den karelich-olonetzischen Mundarten z.B. 'Klotz, Scheit, kleiner Kloben', im Finnischen nach Lönnrot wiederum u.a. 'Gerät, Arbeitsgerät, Werkzeug'; *kappale* (Lönnr.) 1) 'Stück (Teil von etwas), Lappen', 2) 'Stück (einzelner Gegenstand), Exemplar, Figur, Ding' usw.

Die estnischen und die livischen Entsprechungen bedeuten auch 'Gefäß'. Dieser Sinn hat sich verhältnismässig spät in beiden Sprachen wahrscheinlich parallel entwickelt. Vielleicht hat die deutsche Sprache den Anlass dazu gegeben (vgl. d. *Geschirr* 'Gerät, Geräte, Werkzeuge' und 'Gefäß').

Die Formen der Entsprechungen des Wortes *riista* treten auch als 'Zeit' bezeichnende Ausdrücke in einigen Sprachen auf: ingr. Mundart *riissan* 'lange'; waps. Südl. *rištan* 'lange', *i rišiad* 'nicht lange Zeit', *rišt proid'i* 'lange Zeit verging' usw. Die Ausdrücke lassen sich wohl teilweise als Ellipsen (z.B. *rišt* > *rišt aigad*) und somit leicht als auf Grund der Bedeutung *kappale* 'Stück' und *kalu* 'Ding' entstanden denken. In Finnland treten *kappale* und *kalu* als quantitative Bezeichnungen auf (z.B. *kappale aikaa* 'eine Zeitlang, etwas Zeit').

In der alten finnischen Schriftsprache und in finnischen Mundarten hat das Wort *riista* auch die Bedeutung 'Ware', ja sogar 'Eigentum, Reichtum'. Die Bedeutung 'Ware' ist am ehesten auf Grund der Bedeutung 'Gerät, Gegenstand' entstanden. Als Parallellfall sei *kalu* 'Ding' erwähnt, mit dem ebenfalls in der alten Schriftsprache wie auch in Mundarten der Begriff 'Ware' wiedergegeben wird. Ebenso bedeutet fi. *neuvo* sowohl 'Werkzeug, Arbeitsgerät, Gegenstand' als auch 'Wohlstand'.

Im Finnischen bedeutet das Substantiv *riista* ferner 'Getreide', 'Erbse', und gegenwärtig allgemein 'Wild, Wald- und Wasserbeute'. Nach Verfassers Meinung sind die Bedeutungen sekundär. Ihre semasiologische Erklärung hofft er in anderem Zusammenhang ausführen zu können.

Verfasser hält es ferner für möglich, dass *riista* von germanischer Seite, genauer gesagt, aus dem Gotischen entlehnt worden sei. Das altskandinavische *brestr* hat ausser 'Mangel, Schade' auch 'Riss, Spalte, K'ach' bedeutet. Es hat Entsprechungen in den übrigen germanischen Sprachen, nur nicht im Gotischen, wo es sich nicht erhalten hat, aber mit **brists* konstruiert werden kann. Diese *i*-Form kann nur als Ausgang in Frage kommen. Das umfassende Verbreitungsgebiet des ostseefinnischen Wortes setzt auch eine alte Entlehnung voraus. Dennoch wäre in seiner ersten Silbe am ehesten ein kurzes *i* zu erwarten. Doch sei bemerkt, dass im Ostseefi. in Lehnwörtern bisweilen ein kurzer Vokal in geschlossener erster Silbe auftritt, wenngleich er in der lehngabenden Sprache lang ist (vgl. fi. *juusto*, estn. *juust*, msk. *ostr.* got. **juusts*).

Was wiederum die semasiologische Seite angeht, so ist daran zu erinnern dass es einige Wörter gibt, die sowohl die Bedeutung 'Spalt, Spalte, Riss' als auch die eines abgespaltenen Stückes haben: z.B. fi. *sälö* 'Latte, Splitter, Trümmer. Plättchen, Schuppe', 2) 'Riss im Bruch, Baumspalte'; estn. *lõhk-u* 'Spalt, Ritz', 2) 'Spalte (z.B. puu-lõhud, Baumspalte); d. *Spalt* 'Spalte, Ritze, Riss', 2) 'Splitter, Span, Scheibe einer getrockneten Frucht' usw.

Das Verb *riistää* (*riistaa*), das nur im Finnischen vorkommt, erklärt Verfasser als Ableitung vom Substantiv *riista*, ebenso wie von *liista* (< msk. *lista*) das Verb *liistää* (*liistaa, liistoa* usw.) abgeleitet worden ist. Die dem Verb zukommenden konkreten Bedeutungen 'sich spalten (intr.)', 'Fetzen, Stücke bilden', 'in Stücke zerreißen', 'auftrennen' usw. sind ungefähr in dem gleichen Gebiet wie die Bedeutung 'Splitter, Stück (aus Holz)' des Substantivs *riista* anzutreffen. Dagegen ist das Wort *riistää* in seinen sekundären, häufig affektischen Funktionen ('reißen', 'sich selbst losreißen', gewaltsam von einem anderen nehmen, schinden im übertragenen Sinne') in Finnland weit und breit bekannt. Als affekthaltiger Ausdruck ist die grosse Verbreitung des Wortes zu verstehen.